

KRITIKA I BIBLIOGRAFIJA

ERNST RISCH, *Kleine Schriften zum siebzigsten Geburtstag*, herausgegeben von Annemarie Etter und Marcel Looser, Walter de Gruyter — Berlin — New York 1981, pp. XVII + 783, 8°.

Во Швајцарија има убава традиција, на заслужните професори, кога ќе навршат седумдесет години, да им се објавуваат зборници со нивни одбрани трудови и поздрави од нивните ученици и колеги. По зборниците на Е. Schwyzer и М. Leumann со прилози од индо-европското јазикознание и од класичната филологија во Цирих, ова е трет јубиларен зборник со кој учениците му го честитаат седумдесеттиот роденден на својот професор Е. Risch.

Проф. Ernst Risch е роден во Москва во 1911 год. и таму го провел детството до осумгодишната возраст. Од октомври 1918 год. живее во Цирих, каде што го завршил основното и средното образование. Студирал во Цирих и Минхен, докторирал во 1935 год. и долго потоа бил гимназиски наставник (1936—1949), а истовремено од 1943 год. и доброволен доцент на Универзитетот во Цирих. Од 1950 год. е професор на овој универзитет по класичните и други и.-е. јазици.

Во центарот на своите индоевропски студии тој го поставил грчкиот јазик. Откако неговите учители F. Sommer и M. Leumann подробно го изложиле фонетскиот и морфолошкиот систем на латинскиот во рамките на индоевропскиот, Risch се запрел на збооробразувањето во грчкиот и кај другите и.-е. јазици. Неговата докторска дисертација *Wortbildung der homerischen Sprache* (I изд. 1937 и II наполно преработено и дополнето изд. во 1974) стана стандарден прирачник по оваа материја. Исто така, неговата хабилитација *Griechische Determinativ-komposita I—III* (објавена во 1944 и 1949), како и многу други прилози од неговата научна активност се посветени токму на оваа проблематика.

Грчките дијалекти исто така претставуваат посебна преокупација на Risch. И во оваа област тој дал бројни оригинални и мошне видни прилози. Класичната филологија тој ја има обогатено со своите луцидни микенолошки студии. Тој ја откри фонетската вредност на слоговниот знак 90 'dwo' од силабарот на линеарното В писмо. Од моментот кога беше објавено дешифрирањето на ова писмо од М. Ventris, тој се наоѓа во најтесниот круг на микенолозите што ги унапредуваат овие студии. Учествовал со многу свои конструктивни прилози на сите (освен третиот) микенолошки колоквиуми, а шестиот — во Chaumont (1975) го има организирано тој во соработка со проф. Н. Mühlestein. Во светлината на новите податоци од микенскиот грчки тој ги има преработено и дополнето како Збооробразувањето кај Хомер во неговата докторска дисертација, така и развојот и класификацијата на грчките дијалекти, основа за кои има поставено уште порано во студијата *Altgriechische Dialektgeographie?* (1949). Како класичен филолог тој не ги запоставил ни студиите од латинското јазикознание. Посебно внимание посетува на прашањата што е позајмено од грчкиот во латинскиот, а што наследено во овие два јазика кои долго се развивале при заемни контакти и вековна симбиоза. Како широк индоевропеист тој објавил ред значајни прилози во кои третира

проблеми и од другите и.-е. јазици: хетитски, ст. персиски, ст. индиски, црковно-словенски, литовски и други, со паралели од современите јазици и посебно од швајцарските германски дијалекти.

Овој зборник, убаво стоќмен од неговите ученици Annemarie Etter и Marcel Looser, ни ја претставува есенцијално богатата научна актива на Проф. E. Risch. По краткиот и мошне содржаен предговор на W. Burkert следи *Tabula gratulatoria* со список од 390 имиња на негови колеги, ученици и пријатели од целиот свет, што му го честитаат седумдесеттиот роденден. Основната содржина на книгата претставуваат лични трудови на славеникот, објавувани во разни списанија и зборници во последниве четири децении. Од неговите околу 200 трудови овде се избрани 58, распоредени хронолошки во шест групи според предметот што се третира во нив: 1. Грчкото зборообразување, морфологија и фонологија со 9 прилози (стр. 1—195); 2. Историја на грчките дијалекти со 8 статии (179—289); 3. Грчкиот поетски јазик со 9 статии (291—373); 4. Микенскиот и раногрчкиот со 15 студии (375—559); Од латинското јазикознание со 8 расправи (561—643) и 6. За други индоевропски јазици со 10 прилози (645—738). На крајот има додаток кој содржи поговор на издавачите со некои технички појаснувања и библиографски дополнувања: биографски дати на јубиларот; список на објавени трудови; список на докторските и магистерски тези што ги раководел Risch; дополнителни белешки со кои се појаснети и дополнети местата што се одбележени во текстот со знакот N(achtrag) и индекс.

Иако преиздадени, овие трудови, вака подредени и поврзани со индексите и осовременети со дополнителните белешки во Nachtrag V, изгледаат како нови и претставуваат една прегледна целина на плодната продукција од познатиот швајцарски класичен филолог и индоевропеист. Просторот не дозволува да се запираме на секој труд посебно. Ке се задоволиме само со укажување на некои нивни карактеристични одлики.

Треба прво да се одбележи дека често се преплетува содржината на статиите, иако се тие групирани по предмет. Познато е дека зборообразувањето е тесно поврзано со морфологијата и фонологијата. При објаснувањето како се образувани поедини зборови не може да се избегне третманот на различните фонетски и морфолошки промени. Освен тоа, во првиот оддел, којшто е посветен главно на грчкото зборообразување, со право нашле место и одделни студии од областа на морфологијата (За предисторијата на грчкиот сигматски аорист, 1956, стр. 125—132, за потеклото на именките од м. р. на *-as* во грчкиот, 1974, стр. 176—186), изложени на широка компаративна основа, и од фонологијата (Некои забелешки за акцентот во ст. грчкиот, 1975, стр. 187—195). Грчкото зборообразување, сепак, зазема најмногу простор меѓу статиите од првата група. Сложените (*Determinativ-komposita*, стр. 1—111 и оние од типот на *μειο-υβιτιος* и *διο-γαστριος*, 1945, стр. 112—124) се анализирани со паралели од другите антички и современи и.-е. јазици и со истакнување на нивните специфичности од формална и семантичка страна. Така на пр. врз основа на ст. инд. *dampati-* и грч. *οἰνοπίτις*, варијанта од *οἰνοπίτης*, тој сосема оправдано очекува постара форма **δεσπότης*, покрај *δεσπότης* / *δεσποινω*. Суфиксалното зборообразување во грчкиот е илустрирано овде со примери, главно, од ономастиката. Меѓутоа, проблеми од зборообразувањето се третираат и во многу други статии од останатите групи, особено во одделот за микенологијата. Р. често се навраќа на микенскиот придавски суфикс *-šwijos*, *-šwijā*, изведен од именки на *-eus*, со паралелите кај Хомер и во јонскиот на *-ης*. Исто така, смот материјал од микенскиот грчки не се содржи само во статиите од четвртиот оддел (За микенскиот и предгрчкиот), а таков се наоѓа речиси, во сите прилози пишувани по 1953. год.

На сличен начин е преплетена и материјата за грчките дијалекти. Како што одбележивме, неговата Старогрчка дијалектна географија, објавена во 1949 год., е знатно проширена и продлабочена со факти од микенскиот во знаменитата студија *Die Gliederung der griechischen Dialekte in neuer Sicht* во 1955, стр. 206—221, како и во други статии објавени потоа (За атичкиот во рамките на грчките дијалекти, 1964, стр. 222—235; Споредбено-историските

јазични погледи и дијалектната географија, 1966, стр. 255—268, каде што расправа за новите методи на споредбеното историско јазикознание, Грчките дијалекти во II милениј пр. н. е., 1979, стр. 269—289), поместени во вториот оддел. Но прашања од областа на дијалектологијата се третираат и во статии од другите оддели, на пр. За положбата на микенскиот дијалект, 1956, стр. 377—397; Дијалектните разлики во микенскиот 1965, стр. 451—458 и др.

Второ, за продуктивноста на Risch не треба да се суди само по трудовите што се потписани од него. Голем број оригинални идеи, само нафрлени во неговите студии, опширно се разработени од негови ученици во докторски и магистерски тези, раководени од него. На крајот од зборников, како што одбележивме, има список на наслови од 31 теза, работени под негово менторство. Така на пр. за именките од м. р. на *-as* во грчкиот тој има објавено само една статија во 1974 (BLS 69, 1), а под негово раководство се изработени две вредни докторски тези од оваа материја: Eve Helga Riedi, *Eine Studie zu den verbalen Rektionskomposita -ας/ης*, објавена во 1969 и A. Leukart, *Die frühgriechischen nomina auf -iās und -iās*, одбранета во 1973. Негови ученици изработиле тези од сите области со кои Р. научно се занимава. Овде посебно треба да се истакне несобичниот однос на учителот кон неговите ученици.

Сите трудови на Risch се одликуваат со ретка научна акрибија, систематичност и интересен начин на излагање. На прв поглед паѓаат во очи овие три основни карактеристики во неговите трудови: 1. голема ерудиција, 2. строга критичност и 3. методичност.

1. Солидното познавање на извонредно големиот број факти од историско-компаративното и.-е. јазикознание, кои се во неговата свест добро систематизирани, му помага лесно да ги открива специфичностите на посебните појави од одделните јазици. Бидејќи структурата на општиот и.-е. јазик нему му е напално јасна, тој без тешкотии ги открива особеностите на старогрчкиот и други и.-е. јазици. При тоа хронологијата во развојот на поедините појави во составот на општата слика му е секогаш на преден план. Тој е голем познавач на историјата на грчкиот јазик и на грчките дијалекти. Темелното познавање на грчките дијалекти му овозможи уште во првите денови по дешифрирањето на линеарното В писмо да го определи точно местото на микенскиот дијалект.

Во сите области на неговата научно-иследувачка работа има статии во кои се третира поширока јазична проблематика, како на пр. за сродството на и.-е. јазици (стр. 647—654) или слична во одделни и.-е. јазици како зборообразувањето во грчкиот, системот на латинската деклинација, гласовниот систем во ст. персискиот и др. и статии посветени на поедини зборови и форми со задлабочени етимолошки објаснувања како: И.-е. збор за сто, (1962), стр. 677—689; Авестиското *Mazdā Ašāicā*, 1964, стр. 690—701; *Zéφυρος*, 1968, стр. 158—166; И.-е. корен **reudh-* во латинскиот, 1979, стр. 616—632 и др. Сите студии со тесна проблематика се неразделно поврзани и со општата система на и.-е. јазици.

На микенскиот грчки му има посветено големо внимание. Дешифрирањето на микенското писмо е од епохално значење како за историјата на грчкиот јазик, така и за индоевропското јазикознание воопшто, сп. *Die griechische Sprachwissenschaft nach der Entzifferung der mykenischen Schrift*, 1971, стр. 499—509; *Il miceneo nella storia della lingua greca*, 1976, стр. 527—548. Р. често нагласува дека микенскиот послужи како сигурно средство за контрола на поранешни реконструкции на грчкиот од II милениј пр. н. е. Преку фактот што микенскиот ги чува и.-е. лабиовелари се гледа дека е точна хипотезата за *ἀρτοπόρος* од **arto-por^wos* и дека во вториот дел од оваа сложена не се крие *κρότων* 'удира', а **pek^wō* 'пече'. Микенскиот го потврди и отсуството на контракција во инфинитивот на презентот *-e-e (e-ke-e) εχειν*. Од ваквите примери се гледа дека лингвистичката метода на и.-е. споредбено јазикознание била исправна. Навистина, некои од поранешните објасненија мораа да бидат ревидирани во светлината на новите податоци од микенскиот грчки, на пр. *πάλαι*, *παλαιός* не содржат лабиовелар, како што се претполагаше порано, зашто ако беше така, лабиовеларот ќе се јавеше во микенскиот, сп. *pa-ra-jo*

(*palaios*), спротивставено на *ne-wo* (*newos*); партиципоти на перфектот актив не завршуваат на *-t*, како кај Хомер, а на *-s*, сп. *a-ra-ru-wo-a* (*ararwoha*), но мал е бројот на ваквите случаи што треба да се ревидираат.

Покрај хомогеноста во јазикот на натписите од Кнос, Пил, и Микена, како и на графичките варијанти меѓу нив, Р. откри два јазични слоја во микенскиот грчки: еден стандарден на дворската администрација и друг специфичен — на неродните маси (сп. *Les différences dialectales dans le mycénien*, 1965, стр. 451—458). Судбината на првиот била сврзана со таа на микенските дворци. По нивната пропаст се губи и овој јазик. Од него се сочувани само траги во епската поезија и во аркадо-кипарскиот дијалект. Супстратниот јазик на масите продолжил да се употребува и потоа.

2. Во своите научни иследувања E. Risch не оди далеку зад податоците што ги пружаат фактите. При интерпретацијата на микенските текстови тој покажува извонредна критичност. Идентификација на еден микенски збор не дава пред да ги изјасни сите елементи од разни страни (графичка, фонетска, морфолошка, синтаксичка), водејќи при тоа сметка за историскиот развој на јазичната појава во која се вклопува зборот. Потпира дека микенскиот во извесни случаи е многу поблизок до општиот индо-европски, отколку до историскиот грчки, но и покрај тоа може уште како да се зборува за единството на грчкиот јазик од микенско време до денес, сп. *Il problema dell'unità linguistica greca*, 1965, стр. 236—254. Ако некоја микенска форма не се јавува во подоцнежниот грчки, таа треба да се објасни врз база на индоевропскиот. Тргувајќи од ова становиште, тој прв укажа на инстр.-аблативски форми кај топонимите од ес-основите во синг., сп. *e-re-e*, различни од локативот на *-e-i*: *e-re-i* (1959), стр. 443 (Гредисторија на грчкиот јазик). На здрави основи е поставена и неговата теза за палаталните консонанти во грчкиот од II милениј и од првите векови на I милениј пр. н. е., 1975, стр. 549—559.

Меѓутоа, понекогаш тој е готов да допушти во микенскиот и такви иновации, какви што не се јавуваат во грчкиот до хеленистичката епоха и тоа во келитерарни текстови. Така на пр. тој претполага дека во микенскиот покрај плуралната акузативска форма на *-as < -ans* од консонантските основи (сп. *pa-ki-ja-na-de* (*Sphagianasde*), имало и акузатив плурал на *-es*: *a-ko-so-ne* (*axones*) зад *o-di-do-si du-ru-to-mo...* (*ho? didonsi drutomoi...*) во PY Vn 10. Такви примери открива и во PY An 724: *o pe-ro-te* (*ophelontes*) и во MY Ue 611: *pe-re-ke* (*pelekes*) и *pa-ke-te-re* (*pak-tēres?*). Сп. *Un probleme de morphologie grecque*, 1957/8, стр. 405—411. Подоцна, 1976 (сп. стр. 546), за тоа веќе сам зборува со резерва. — Водејќи сметка за канцеларискиот стил на микенскиот грчки, всушност, ваквите форми се поскорно номинативи во плур., т. н. од M. Lejeune 'pominatif de rubrique'. Ваква синтаксичка недоследност во натписи со телеграфски стил не треба да нè изненадува.

3. Долгогодишната работа како гимназиски наставник оставила длабоки траги врз приодот на Risch кон третираната (наставна и научна) материја. Во голем број од неговите статии провејува дидактички тон. Тој е редок методичар. Кога расправа дури и за познати работи, материјата ја излага на нему својствен начин, каков што ретко ќе се сретне кај друг. Долгото размислување како на учениците да им ја направи подостапна сувата граматичка материја од класичните јазици, е одразно во неговите синтеси, претставени во шеми и системи, а потоа подробно објаснети како дошло до дадените форми. Неговата статија *Das System der lateinischen Deklinationen*, 1977, стр. 599—615, претставува образец на методска единина и за гимназиски и за универзитетски наставници по класичните јазици. Тука тој дава јасен преглед на изобилна материја од именската флексија во латинскиот во синтеси, кои се потоа стручно објаснети како од аспект на нормативната, така и на историската граматика.

Такви се и неговите статии посветени на поетскиот јазик од Алкман, Архилох, Сапфо, Хесиод, Хомер и др. Решавајќи лингвистички проблеми во врска со некои поетски изрази, најчесто низ призмата на зборообразувањето и дијалектологијата, тој истовремено буди широк интерес кон класичната филологија и антиката воопшто. Овде посебно место зазема статијата *Der homerische Typus ἰππῶτα Νέστωρ und μῆτις τε Ζεύς*, 1954, стр. 332—340.

Во ономастичките студии, исто така, поврзувајќи реални од минатото, главно од старогрчкиот со слични од современите и.-е. јазици, Р. го прави излагањето мошне интересно. Неговите статии *Ein Gang durch die Geschichte der griech. Ortsnamen*, 1965, стр. 145—157, *Namensdeutungen und Worterklärungen bei den ältesten griech. Dichtern*, 1947, стр. 294—314 и др., полни со научно проверени факти, се изложени есеистички и се читаат со голем интерес.

*

Не беше лесно да се дојде до овие статии објавувани во разни списанија и јубиларни зборници во текот на околу 40 години. Вака собрани и класирани, тие претставуваат еден мошне корисен прирачник за повеќе области од класичната филологија и споредбено-историското и.-е. јазикознание. *Kleine Schriften* на E. Risch се само по обем мали. Инаку тие се вбројуваат меѓу најкрупните научни остварувања на нашиов век во спомнатите дисциплини. Штета е што индексот не е пополни. Не се одбележани сите места во книгата на кои се расправа за поедини зборови и форми, а некои воопшто не се ни спомнати (сп. *Pe-re-go-no* 431 *wi-ri-ne-o* / *wi-ri-ne-jo* / *wi-ri-ni-jo* на повеќе места и др.). Но тоа не ѝ ја намалува вредноста на вака стокмената книга, без која не би требало да остане ни една библиотека по класична филологија и индоевропско јазикознание.

1 јуни 1982.

П. Хр. Илjevски,

Филозофски факултет, Скопје.

D. J. GEORGACAS, *A Graeco-Slavic Controversial Problem Reexamined: The -ισ- Suffixes in Byzantine, Medieval, and Modern Greek: Their Origin and Ethnological Implications*, *Pragmateiai tēs Akadēmias Athēnōn*, Tomos 47, 1982, pp. 437, голем октаво.

Името на Demetrius Georgacas им е добро познато на класичните филолози, а особено на византолозите ширум светот. Веќе педесет години Д. Г. постојано работи над средновековниот и новогрчкиот речник и историјата на грчките дијалекти. Иако пензионирани, тој со младешки жар продолжува да собира нови податоци и неуморно да работи над оваа проблематика како директор на Центарот за новогрчкиот речник при Универзитетот на North Dakota во САД. Автор е на десетина книги и голем број статии објавени во европски и американски списанија од областа на класичната филологија, византологијата, лексикографијата, ономастиката и др.

Годинава тој се претстави со гореспомнатата крупна монографија. Како што се гледа од самиот наслов, овде тој третира проблем од грчкото зборобразување и заемните контакти меѓу грчкиот и соседните јазици, како и во претходната ихтиолошка студија за *Sturgeon* . . . (в. Ж. А. 31, 1981, стр. 342—343). Оваа книга, во која се расправа, главно, за грчко-словенски меѓујазични односи, им ја посветува на своите професори: E. Schwyzer, P. Kretschmer и C. D. Buck, тројцата најавторитетни класични филолози-лингвисти од првата половина на нашиов век. По образование Д. Г. е класичен филолог, но во своите лингвистички студии тој е преокушпан со византискиот и современите грчки. И предметот на оваа книга е од понова дата, а имено суфиксите: *-ιτσι(ν)*, *-ιτσης*, *-ιτσα*, *-ιτσας*, *-ιτσος*, *-ιτσαίνα*, *-ιτσαίης*, *-ιτσαίτα*, *-ιτσαίτικα*, *-ιτσαίνικα* (како и адјективските *-ιτσεινος*, *-ιτσειμος* и адвербијалното *-ιτσεικα*), коишто се јавуваат во византискиот, средновековниот и современите грчки.

Повеќе од сто години се води спор околу потеклото на овие суфикси во грчкиот јазик. Досега се изнесени три тези: а. дека тие биле развиени по внатрешен пат во грчкиот; б. други — под влијание на италијанскиот суфикс *-izzio* и с. дека се од словенско потекло. Втората теза не е во состојба да ја објасни